

روشهای تربیتی

پیامبر اکرم (ص)

مؤلف: سهیلا سالاری

سر شناسه:	سالاری، سهیلا، ۱۳۵۰-
عنوان و نام پدیدآور:	روشهای تربیتی پیامبر اکرم(ص) / مؤلف سهیلا سالاری.
مشخصات نشر:	تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۲-
مشخصات ظاهری:	۳۴۴ ص.
شابک:	۲-۳۰۵-۴۷۶-۹۶۴-۹۷۸: ۱۱۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیبا
موضوع:	محمد(ص)، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت - ۱۱ ق. -- نظریه درباره اخلاق
موضوع:	اسلام و اخلاق
موضوع:	تربیت اخلاقی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
شناسه افزوده:	دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
رده‌بندی کنگر:	۹۱۳۹۲/۲۹۱/۴۶/۴۶ BP۲۴
رده‌بندی دیویی:	۶۹/۹۳
شماره کتابشناسی ملی:	۳۰۵۲۶۲۱

دفتر مرکزی: پاسداران، خیابان شهید ناطق قوری، شماره ۵۶، بوستان کتاب. تلفن: ۵-۲۲۸۵۶۱۲۴

عنوان: روشهای تربیتی پیامبر اکرم(ص)
نویسنده: سهیلا سالاری
چاپ اول: ۱۳۹۲
این کتاب در ۲۰۰۰ نسخه در چاپخانه کانون چاپ لیتوگرافی، چاپ و صحافی شد.
شابک: ۲-۳۰۵-۴۷۶-۹۶۴-۹۷۸
قیمت: ۱۱۰۰۰۰ ریال
مدیریت پخش و توزیع: تهران، خیابان فردوسی جنوبی، رویروی فروشگاه شهر و روستا، کوچه بن بست هنر، بن بست اول، پلاک ۵ و ۴ - تلفن: ۳۳۹۱۲۳۵۵ - ۳۳۹۲۰۳۰۷، همراه: ۰۹۱۲۴۴۶۹۳۲۹ - ۰۹۱۲۴۱۷۲۲۲
فروشگاهها و مراکز پخش:
■ فروشگاه شماره یک: تلفن: ۶۶۴۶۹۶۸۵ ■ فروشگاه شماره دو: تلفن: ۲۳۱۱۲۱۰۰ - ۲۳۱۱۴۲۸۸
■ فروشگاه شماره سه: تلفن: ۲۲۸۵۵۱۶۴ ■ فروشگاه مشهد: تلفن: ۲-۲۲۱۴۸۳۱ - ۰۵۱۱
■ نمایندگی فروش قم: تلفن: ۷۷۳۴۵۱۶ - ۷۷۳۸۱۵۰ - ۰۲۵۱
■ نشانی الکترونیک: www.dnfpub.com ■ پست الکترونیک: print@dnfpub.com
پیامک: ۳۰۰۰۴۸۵۰

خواهشمند است نظرات خود را درباره‌ی این کتاب با ذکر نام آن به صورت پیامک ارسال فرمایید.
کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

که ایزد مقامی بیخشد بلند
بر آنان که در بحر دانش دُرند
بر اعمال روشن به سر ضمیر
همه هست آگه خدای خبیر

استاد برجسته جناب آقای دکتر سید حمید رضا علوی
بسی شایسته است که به احترام شما تمام قد بایستم. به پان تمام آموخته‌هایی که از
شما دارم؛ سر تعظیم فرود آورم، و به حرمت تمام صبوری‌هایی که پیش گرفتید، خطاهایم
را کتمان کردید و مرا فرزند خویش خطاب نمودید تا همیشه سپاس‌تان گویم و برایتان
دعا کنم.

من به سرچشمه خورشید نه خود بُردم راه
ذره‌ای بودم و مهر تو مرا بالا برد

فهرست مطالب

پیشگفتار ۱

فصل اول: هستی‌شناسی پیامبر اکرم و دلالت‌های تربیتی آن

مقدمه و تاریخچه هستی‌شناسی ۱۱

هستی صرف و مطلق (خداوند) ۱۳

هستی عالم مخلوقات ۳۱

دنیا ۳۵

اهمیت دنیا و نقش آن در ساختن آخرت ۴۶

دنیای نکوهیده ۵۱

زیانهای دنیا دوستی ۶۱

آخرت ۷۰

ویژگیهای آخرت ۷۱

توصیه‌هایی برای آخرت‌گرایان ۷۴

بهشت ۷۸

جهنم (دوزخ) ۸۰

انسان ۸۳

آیا انسان موجودی جسمانی است یا روحانی و یا هر دو؟ ۸۴

هدف از آفرینش انسان چیست؟ آیا انسان هدفدار است یا بی‌هدف؟ ۸۸

آیا عالم پس از مرگ واقعیت دارد؟ ۹۳

شخصیت و سرشت انسان چگونه است؟ ۹۸

آیا انسان صاحب اختیار است یا مجبور؟ ۱۱۴

۱۱۹.....	دلالت‌های تربیتی هستی‌شناسی.....
۱۱۹.....	تعریف تربیت.....
۱۲۵.....	اهداف تربیت.....

فصل دوم: معرفت‌شناسی پیامبر اکرم(ص) و دلالت‌های تربیتی آن

۱۳۹.....	مقدمه و تاریخچه معرفت‌شناسی.....
۱۴۳.....	شناخت، اهمیت و اصالت آن.....
۱۵۱.....	طلب علم.....
۱۵۴.....	فعال سازی عقل و اهمیت به کار بستن آن.....
۱۶۲.....	اندیشیدن و اهمیت آن.....
۱۶۷.....	ضرورت همگانی بودن شناخت.....
۱۷۱.....	ابزار شناخت.....
۱۷۴.....	منابع شناخت.....
۱۸۲.....	موانع شناخت.....
۱۹۷.....	چگونه می‌توان موانع معرفت را کنار زد و از نور دانش بهره برد؟.....
۲۰۵.....	دلالت‌های تربیتی شناخت‌شناسی.....
۲۰۵.....	روش‌های آموزشی و تربیتی.....
۲۰۷.....	روش سخنرانی.....
۲۰۹.....	روش پرسش و پاسخ.....
۲۱۱.....	روش مباحثه.....
۲۱۱.....	روش مجادله.....
۲۱۳.....	روش نمایشی.....
۲۱۴.....	روش تقلید از الگو.....
۲۱۵.....	روش مقایسه‌ای.....
۲۱۶.....	روش تمثیل.....
۲۱۷.....	روش خودآموزی یا خودهدایتی.....

۲۱۸.....	روش رحمت و محبت و نرم خوئی.....
۲۲۲.....	روش امر به معروف و نهی از منکر.....
۲۲۴.....	روش تدریجی یا گام به گام.....
۲۳۲.....	محتواهای آموزشی.....

فصل سوم: ارزش شناسی پیامبر اکرم (ص) و دلالت‌های تربیتی آن

۲۴۱.....	مقدمه و تاریخچه ارزش شناسی.....
۲۴۷.....	ایمان.....
۲۵۱.....	صبر.....
۲۵۷.....	راستگویی و صداقت.....
۲۵۸.....	احسان.....
۲۶۴.....	توبه.....
۲۶۹.....	خوش خلقی.....
۲۷۴.....	عجب.....
۲۷۹.....	کبر.....
۲۸۵.....	حسد.....
۲۹۱.....	زیباییها از منظر رسول خدا (ص).....
۲۹۴.....	دلالت‌های تربیتی ارزش شناسی پیامبر اکرم (ص).....
۳۰۶.....	فهرست آیات.....
۳۱۴.....	فهرست راهنمای مطالب.....
۳۲۱.....	منابع و مآخذ.....

تقدیم به:

❁ رسول الله (ص) مظهر رحمت، مهربانی و الگوی زندگی؛

❁ امام منتظران و منتظران امام عصر (عج)؛

❁ همدی دوستداران و طالبان تعلیم و تربیت اسلامی؛

❁ روح پدر مرحوم و بزرگوارم «حاج مرتضی» که عاشق علم و معرفت بود؛

❁ همسر و فرزندانم: یاسین، نعیم و مرتضی کوچولو.

دیباچه

از دیدگاه قرآن کریم حضرت محمد(ص) رسول خداست(آل عمران: ۱۳۸) و موجب رحمت برای تمام عالمیان(انبیاء: ۱۰۷) خداوند به واسطه او بر مؤمنین منت نهاده است که وی را برانگیخته تا آیات الهی را بر مردم بخواند و آنان را تزکیه نماید و کتاب و حکمت به آنان پیامورد(آل عمران: ۱۵۸) وی، رسول خدا(ص) به سوی تمامی مردم بود(اعراف: ۱۵۷). سنجشهای مردم بر او بسیار سخت است و نسبت به هدایت امت بسیار مشتاق و آرزومند و نسبت به مؤمنین فراوان رئوف و رحیم می باشد (توبه: ۱۲۹) و چه بسا در مقام تأسف نسبت به اینکه چرا برخی مردم به قرآن ایمان نمی آورند؛ خود را نابود سازد(کهف: ۵) و حتی خود او باید از خدا بطلبد که در علم فرونیش بخشد و بر علمش بیفزاید(طه: ۱۱۳). خداوند وی را با هدایت و دین حق فرستاد (فتح: ۲۸) و هرگز از روی هوی و هوس سخن نمی گوید؛ بلکه وحی الهی است که خدای قادر به او آموخته است (نجم: ۵-۳) و آیات روشن الهی را برای مردمان می خواند تا آنکه ایمان آورند و عمل شایسته انجام دهند و از ظالمها به سوی نور هدایت شوند (طلاق: ۱۱). خداوند در روز قیامت پیامبر اکرم(ص) و ایمان آورندگان به او را رسوا نخواهد ساخت(تحریم: ۸). لذا بیهوده نیست که خدای متعال به جان مطهرش سوگند می خورد (حجر: ۷۲) و خدا و فرشتگان خدا به وی درود فرستادند (احزاب: ۵۶).

از دیدگاه حضرت مولی الموحدین امیر المؤمنین علی(ع)، خداوند پیامبر اکرم(ص) را با دینی که شهرت عالمگیر دارد و با نور درخشنده و روشنی تابنده و با فرمان که حق را از باطل جدا می سازد تا شبهات باطل را برطرف نموده و با مردم از روی برهان سخن گوید، فرستاده است(خطبه: ۲) تا آنکه مردم جهان را از عذاب الهی بهرسانند

(خطبه: ۲۶). حضرت محمد(ص) راه بسته شده سیادت و سعادت بشر را گشود و حقانیت دین و شریعت را در پرتو برهان عقل و علم آشکار ساخت (خطبه: ۷۱)، طریقه‌اش هدایت و راهنمایی است (خطبه: ۹۳) و مردم را به سوی حکمت و دانش و پند نیکو دعوت نمود (خطبه: ۹۴) و شعله آتش هدایت و رستگاری را برای آنکه دیگران از آن بهره‌مند گردند، برافروخت (خطبه: ۱۰۵) و خود برگزیده شده از سرچشمه حکمت بود (خطبه: ۱۰۷). شهرها بعد از گمراهی تاریک و نادانی بسیار و درشتی و بد خوئی در معاشرت به او روشن شدند (خطبه: ۱۵۱). لذا باید به پیامبر اکرم(ص) که از همه خلائق نیکوتر است، اقتدا نمود و محبوبترین بندگان نزد خداوند، اینگونه انسانی می‌باشد (خطبه: ۱۵۹). خداوند او را برانگیخت با نور روشن‌کننده دل‌های جهانیان (خطبه: ۱۶۰) و توانست حق را روشن سازد (خطبه: ۱۸۶) و خدا به وسیله او از هم گسیخته را منظم گردانید و پراکنده را گردآورد (خطبه: ۲۲۲) و دستگیره‌های ایمان و یقین را استوار ساخت (خطبه: ۲۱۷)؛ بنابراین شکیبایی نیکوست، مگر بر جدایی از رسول خدا(ص) و بی‌تابی زشت است. مگر بر مرگ او (حکمت: ۲۸۴).

از دیدگاه «عطار»، هیچ فردی در جهان چون رسول اکرم(ص) نیست که وجودش از نور پاک است و رسول تمامی جهانیان و راهنمای آدمیان در دین و شریعت می‌باشد. وی آسمان دانش، خورشید بینش و مالک عقل است و حرکت افلاک در پرتو نطق و بیان اوست و هم اوست سراج امت، منهج ملت، افضل مطلق؛ مفاتیح‌الهدی و مصابیح‌الدجی. از منظر «نظامی» نیز ادب در پرتو سخن پیامبر اکرم(ص) پرآوازه شد و حتی سکوت و خاموشی‌اش، هزاران پیام و سخن پرمفهوم و دل‌افروز دارد. وی تمامی دروس ازل تا ابد را در مکتب الهی آموخته است و فروغ تمامی آفرینش در پرتو وجود او می‌باشد و بازکننده قفل‌های مشکلات و چراغ افروز چشم اهل بینش است.

از دیدگاه «توماس کارلایل»، ۱۸۴۰ «پیامبر اسلام(ص) بر آن بود که به‌دستور کردگار، جهانی را نورانی و روشن سازد. «آلفونس دولامارتین»، ۱۸۵۴ معتقد است هرگز هیچ فردی چنان تحول عظیم و پایداری را در جهان همچون رسول اکرم(ص) متحقق نساخته است و به‌راستی هیچ انسان بزرگتر از محمد(ص) وجود ندارد.

«مهاثماگاندی، ۱۹۲۴» اعتقاد دارد که رسول اکرم (ص) امروزه تأثیری بلامنازع بر قلوب تمامی میلیون‌ها انسان جهان دارد. «جورج برنارد شاو، ۱۹۳۶» می‌گوید: در صورتی که یک دین بتواند بر انگلستان و بلکه تمامی اروپا در مدت چند صد سال آینده حکومت کند، آن دین، اسلام خواهد بود. چنین به نظر می‌رسد که آن تنها دینی است که می‌تواند، توانایی تطابق با حالت جهان در حال تغییر را در هر عصر و زمان داشته باشد. محمد (ص) فرد شگفت‌آوری است که می‌توان وی را نجات‌بخش انسانیت نام نهاد. اگر یک انسان نظیر او می‌خواست، مسئولیت مدیریت جهان امروز را برعهده گیرد، تنها او بود که می‌توانست مسائل جهان را به گونه‌ای حل کند که صلح، شادی و سعادت لازم را برای تمامی آدمیان به ارمغان آورد. ایمان و دیانت محمد (ص) آن چنان بود که می‌توانست برای اروپای فردا قابل پذیرش باشد چنان که برای اروپای امروز نیز تدریجاً قابل قبول، جلوه خواهد کرد. «مایکل هارت، ۱۹۷۸» حضرت محمد (ص) را به عنوان ارزشمندترین چهره تاریخ بشری معرفی می‌نماید که ایشان برای هدایت آدمیان در مقایسه با سایر مؤثرترین شخصیت‌های جهانی برگزین است.

از سوی دیگر، می‌توان گفت تربیت بالاترین وجه تجلی فلسفه است، اگر فلسفه را به عنوان رشته‌ای تلقی نماییم که متمرکز بر شناخت هستی یا وجود و شناخت معرفت و شناخت ارزش‌هاست، در این صورت رسالت فلسفه تربیت بحث از مواردی نظیر چیستی تربیت، اهداف تربیت، روش‌های تدریس و آموزش، محتوای درسی و ارزش‌های تربیتی خواهد بود.

از سوی دیگر آنگاه می‌توان به شناخت دقیق‌تر موارد مذکور در هر مکتب فلسفی تربیتی توفیق یافت که هستی‌شناسی و مولفه‌های تشکیل‌دهنده آن یعنی مواردی نظیر جهان‌شناسی و انسان‌شناسی، آن مکتب، شناخت، ابزارها و منابع شناخت و ارزش‌شناسی و مقولات تشکیل‌دهنده آن از جمله زیبایی‌شناسی و اخلاق در آن مکتب مورد شناسایی قرار دهیم. اینجاست که بررسی فلسفه تربیتی هر مکتب مستلزم بررسی دقیق و همه‌جانبه کلیه موارد مذکور است یعنی شناسایی هستی‌شناسی،

شناخت‌شناسی ارزش‌شناسی و استلزامات تربیتی سه شاخه مذکور در آن مکتب. اسلام، ضمن آنکه کاملترین مکتب جاودانه و ماندگار بشریت است، هر کدام از ائمه معصومین گویی خود یک امت است و یک مکتبی مستقل، اما کاملاً مرتبط، سازگار و هماهنگ را تشکیل می‌دهند که همسو و همگرا و همنوا تصنیفی وحدت‌یافته را با عنوان فلسفه تربیتی اسلام ساخته‌اند. بدون تردید جانمایه و خاستگاه تمامی این فلسفه‌های تربیتی، فلسفه تربیتی حضرت ختمی مرتبت، رسول اکرم و پیامبر اعظم محمد مصطفی (ص) است که در هر مکتبی اگر هم عباراتی نیکو به چشم خورد صدها بار نیکوتر و زیباترش را می‌توان در مکتب تربیتی حضرتش یافت. لذا در این مقطع زمان، شاید بیش از هر زمانی دیگر، لزوم تدوین و تنظیم فلسفه تربیتی آن رسول حکیم و فرزانه تاریخ، به منظور مرجع معتبر تربیتی موزون و استوار برای جمیع انسانهایی که در اقصای عالم آن حضرت را به عنوان الگو و اسوه خویش برگزیده‌اند و سیره نظامی و علمی آن برگزیده کاینات را مبنای زندگی و حیات خوش قرار داده‌اند تا آن که حیاتی طیبه را برای خود رقم زنند.

از این منظر، تمام اینگونه انسانهایی با این چنین خصوصیتی می‌توانند مخاطبین این کتاب را تشکیل دهند اما از سوی دیگر از آنجا که کلیه دانشجویان دانشگاههای کشور و کلیه طلاب حوزه‌های علمیه به نوعی با مقوله تعلیم و تربیت و یا فلسفه تعلیم و تربیت و مکتبهای فلسفی و تربیتی سر و کار دارند به واسطه لزوم داشتن چنین دروسی مرتبط با موضوع کتاب حاضر، مخاطبین خاص این کتاب هستند که ضروریست ضمن آشنا شدن با کلیات فلسفه تربیت به صورت دقیق و تخصصی با جامع‌ترین و ژرف‌ترین فلسفه تربیتی یعنی فلسفه تربیتی پیامبر اکرم (ص) آشنا گردند و دانشی اثربخش را در این خصوص کسب نمایند، دانشی که مقدمه تغییر نگرش و نهایتاً تغییر رفتاری اساسی در آنان گردد. طوری که نهایتاً در کمال شیفتگی و اشتیاق عملاً مظهر و تجسمی از معارف پذیرفته شده در رفتار شوند.

از آن جا که نویسنده محترم این کتاب سرکار خانم سهیلا سالاری، خود کارشناس ارشد فلسفه تعلیم و تربیت آن هم با گرایش تعلیم و تربیت اسلامی می‌باشند، لذا

انتظاری هم جز این نمی‌رود که بتواند تألیف چنین اثری گرانقدر را عهده‌دار شوند. بدیهی است میراث فلسفه تربیتی حضرت رسول اکرم(ص) فراتر از آن است که حتی فرشتگان آسمان و آسمانیان و عرشیان و ملکوتیان بتوانند آن گونه که شایسته است آن را بنگارند و لذا در واقع، این کتاب به‌عنوان مقدمه و درآمدی بر فلسفه تربیتی آن حضرت می‌باشد به‌طوری که فتح باب و مدخلی برای کسانی باشد که مترصد و خواستار آنند که درباره هر کدام از عناوین مطرح شده در مجموعه حاضر، دهها کتاب دیگر به رشته تحریر درآورند. بدون تردید حقیقتاً، نویسندگان این گونه آثار باید خدای متعال را صدها بار سپاس گویند که توفیق و شایستگی نگارش این چنین مجموعه‌های مقدس و ماندگار را می‌یابند که به راستی هر صفحه و هر برگ آنها قطعاً در رستاخیز و قیامت حائلی بین آنان و آتش دوزخ خواهد بود.

دکتر سید حمید رضا علوی

استاد بخش علوم تربیتی دانشگاه شهید باهنر کرمان

نهم تیرماه، مطابق با بیست و هفتم رجب و چهارصد و سی و دو

مبعث فرخنده و خجسته پیامبر اکرم(ص)

پیشگفتار

تمام انبیا موضوع بحثشان، موضوع تربیتشان، موضوع علمشان انسان است. آمده‌اند انسان را تربیت کنند و این موجود طبیعی را از مرتبه طبیعت به مرتبه عالی مافوق‌الطبیعه، مافوق‌الجبروت برسانند.

انبیا آمدند که ما را هشیار کنند، تربیت کنند، انبیا برای انسان آمدند و برای انسان سازی آمدند. کتب انبیا، انسان سازی است. قرآن کریم کتاب انسان، موضوع علم انبیا است. هر چه هست، حرف با انسان است. انسان منشأ همه خطرات است و اگر انسان، نشود منشأ همه ظلمات است. این موجود بر سر دوراهی واقع است، یک راه، راه انسان و یک راه، راه منحرف از انسانیت است تا از چه حیوانی سر بیرون آورد.^۱

انبیا انسان را با عمل خود تربیت کردند و با ارایه نمونه‌ای تمام عیار و عامل به علم، دلها را از محبت خویش پر کردند تا انسانها با پیروی از سیره آنان در مسیر کمال قرار گیرند و از تنگنای زمین به بلندای آسمان رسند.

«لقد کان لکن فی رسول الله اسوه حسنه کان یرجو الله و الیوم الآخر و ذکر الله کثیراً»^۲. هر آینه شما را در [خصلتها و روشها] رسول خدا نمونه و سرمشق نیکو و پسندیده است، برای کسی که به خدا و روز بازپسین امید دارد و خدای را بسیار یاد می‌کند.

پیامبر(ص) در طول قرون آینه سرایانمای آیات الهی و معلم کتاب و حکمت مزکی انفس، راهنمای فطرت و هدایتگر به صراط مستقیم هستند. بنابراین باید

۱. امام خمینی، به نقل از دلشاد تهرانی، ۱۳۸۵، ص ۱.

۲. سوره احزاب: آیه ۲۱.

سخنان و مفاهیم بلند وی را در بیان توحید، امامت و معاد، سیر الی الله، شناخت انسان و جهان رمز و راز خلقت، ارائه مسیر رشد و کمال، فلسفه تعالی و انحطاط افراد و امم و نشان دادن پیچ و خم راهها و درهها و پرتگاهها و لغزشگاههایی که بر سر راه انسان قرار گرفته عمیقانه و منصفانه بررسی و با همه وجود، وی و قبل از آن قرآن را تصدیق کرد که بَرّ * لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ^۱، «قُلْ إِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ»^۲، «فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَؤُلَاءِ شَهِيدًا»^۳، «مَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ»^۴، «وَدَاعِيَا إِلَى اللَّهِ بِأَذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا»^۵ و صدها آیه دیگر در چیست.^۶ بنابراین، هر مسلمانی که علاقمند به سعادت دنیا و آخرت است محتاج به مطالعه و بهره گیری از آن می باشد، زیرا معصومین (ع) معلمان و مربیان بشریت بوده و مجری دستورات خلاق عالم اند. و وجود گرمی و مبارک رسول خدا (ص) نمونه ای جامع و کامل است در همه وجوه برای کسانی که می خواهند پا در جای پای او گذارند و محبوب ترین بندگان نزد حضرت حق گردند و با تأسی به این نمونه کامل و کافی در گفتار و رفتار به سوی کمال مطلق هدایت شوند.

انسان تنها آفریده الهی در جهان است که به تربیت خاصی نیازمند است تا بتواند تواناییهای نهفته خویش را رشد و گسترش دهد و به کمال و تعالی برسد. لذا تربیتی برای وی سودمند است که با فطرتش هماهنگ باشد و یا بتواند شرایط نامطلوب را به شرایطی مطلوب تبدیل نماید. که رشد و گسترش و فعال شدن استعدادها و تواناییهای هر شخص نیازمند وجود سالم، خانواده، جامعه و موقعیت سالم است و همراه بودن این موارد باعث موفقیت در تربیت خواهد شد. برخوردار بودن از چنین

۱. سوره احزاب: آیه ی ۲۱.

۲. سوره آل عمران: آیه ی ۳۱.

۳. سوره نساء: آیه ی ۴۱.

۴. سوره احزاب: آیه ی ۳۶.

۵. سوره احزاب: آیه ی ۴۶.

۶. حرانی: ۱۳۸۴.

طرز فکر و نگرش هماهنگی هنگامی؛ میسر است که افراد انسانی از حداقل تواناییهای تفکر انتقادی، بازاندیشی، خود رهبری، استقلال فکری و عملی، حساسیت نسبت به امور و مسائل انسان و تفکر خلاق بهره‌مند باشند.

جهان‌بینی و نگرش افراد از فلسفه تربیتی هر جامعه متأثر است، بنابراین فلسفه، دانش جامع و ژرفی است که باعث می‌شود در دانش و نگرش و رفتار فردی و جمعی افراد تغییراتی به وجود آید و به دنبال این تغییرات دارای ایمان گردند، ایمانی دلنشین و لذت‌بخش.

لذا فلسفه دید و درایت افراد را بالا می‌برد تا بتوانند به ژرف‌نگری برسند و مسائل را به‌طور منطقی و به دور از تعصبات بررسی کنند. فلسفه رشته‌ای است که به تشریح مسائل هستی و جهان، انسان، شناخت و ارزش می‌پردازد و در هستی‌شناسی از مسائل مهمی مانند وجود چیست؟ آیا حادث است یا قدیم، مادی است یا غیرمادی، آیا خدا هست یا نیست، آیا هستی هدفدار است یا بی‌هدف و... صحبت می‌کند.

در انسان‌شناسی که زیر مجموعه هستی‌شناسی است به این مسائل می‌پردازد. آیا انسان موجودی جسمانی است یا روحانی و یا ترکیبی از هر دو؟ آیا انسان هدفدار است یا بی‌هدف؟ آیا عالم پس از مرگ واقعیت دارد؟ انسان چگونه شخصیتی دارد؟ آیا موجود مسئولی است یا فاقد مسئولیت؟ هدف از آفرینش انسان چیست؟ در شناخت‌شناسی که شناخت نسبت به معرفت است به این سؤالات پاسخ می‌گوید:

شناخت چیست؟ آیا شناخت برای انسان امکان‌پذیر است یا خیر؟ به وسیله کدام ابزارها می‌توان به شناخت رسید؟ از کدام منابع می‌توان به شناخت رسید؟ در طی چه مراحل به شناخت می‌رسند؟

در ارزش‌شناسی که شناخت نسبت به ارزشهاست به سؤالات زیر پاسخ می‌دهند: ارزش چیست و چه چیز ارزشمند است و چرا؟ زیبایی چیست و چه چیز زیبا محسوب می‌شود؟ هنر چیست و چه چیز هنر محسوب می‌شود؟ خوبی و بدی چیست و چه چیز خوب و بد محسوب می‌شود؟ آیا ارزشها مطلق‌اند یا نسبی؟ ذهنی هستند یا

عینی؟ و...^۱

بنابراین در فلسفه تربیتی به مسائل مذکور و اثرات هر یک از آنها بر تربیت پرداخته می‌شود به عبارت دیگر در تأثیر هستی‌شناسی بر تربیت به تعریف تربیت، اهداف تربیت و... در تأثیر شناخت‌شناسی بر تربیت به روشهای تدریس، محتواهای تدریس و در تأثیر ارزش‌شناسی بر تربیت به ارزشهای تربیتی پرداخته می‌شود.^۲

لذا، فلسفه تربیت هدفی جز جهت دادن به تربیت ندارد و هر قدر این فلسفه روشن‌تر باشد، طبعاً جهت تربیت هم روشن‌تر خواهد بود.

برای چگونگی تربیت افراد و جهت دادن آنان باید بر منابعی تکیه نمود و از آن منابع، راههای تربیت را کشف و استفاده کرد. هر مکتب تربیتی بر اساس آراء پیشگامان و اندیشمندان آن مکتب منابع و راههای تربیت را بیان کرده‌اند و راههای رسیدن به اهداف آن مکتب را برای دادن بینش و نگرش به افراد تشریح نموده‌اند.

در مکتب تربیتی اسلام حضرت رسول اکرم(ص) بزرگترین مربی واقعی و پایه‌گذار این مکتب است که با گفتار اندیشمندانه و حیانی، اخلاقی و فضائل انسانی، سجایای اخلاقی و با شخصیت فروزان خویش توانست در سرزمینی که جهل و فتنه بر زندگی مردم سایه افکنده بود و کاروان بشریت از جاده انسانیت خود منحرف گشته و شرافت و کرامت را رها ساخته بود و بی‌قرار آرامش در فطرت انسانی به سمت تاریکی و حیوانیت می‌تاخت، توانست جهل و شیطانی حق را رسوا سازد، فطرتها را آبیاری و انسانیت را به بار بنشاند، فضایل انسانی، صدا و صمیمیت، عدالت و انصاف، محبت و ایثار، امنیت و امید را رشد دهد، چرا که فطرتها در عمق جان خویش تشنه بودند، ضمیرهای انسانی و انوار فطرت در انتظار دلدار خویش می‌گذاختند.^۳ شخصیت مبارک پیامبر اسلام(ص) از صدر اسلام تاکنون همواره در حکم اسوه حسنه برای امت اسلامی مطرح بوده است و ارادت و اشتیاق مسلمانان به ایشان نسل

۱. علوی، ۱۳۸۶ و گوتگ، ۱۳۸۲.

۲. علوی، ۱۳۸۶.

۳. معاونت پرورشی استان کرمان، ۱۳۸۵.

اندر نسل تداوم یافته است.

امروزه زندگی فردی و اجتماعی انسانها بیشتر از گذشته با دانش و آگاهی علمی پیوند خورده و نظامهای پیچیده تعلیم و تربیت بخش مهمی از زندگی مردم را تشکیل می‌دهد.

با توجه به اینکه از بنیادی‌ترین نهادهای اجتماعی و فرهنگی نهاد آموزش و پرورش رسمی است، این نهاد می‌تواند نقش مهمی در تعمیق و گسترش پیوند نسلهای جدید با فرهنگ و تمدن اسلامی داشته باشد. اینجاست که معلمین و مسئولین در امر آموزش و پرورش اسلامی باید درباره چرایی زیستن بیندیشند و برای بارور ساختن فکر خویش درباره فلسفه و اصول آموزش و پرورش خصوصاً در معرفت‌شناسی، ارزش‌شناسی و هستی‌شناسی بیشتر مطالعه کنند و بر پایه یافته‌های نظری و عملی اسلامی به تربیت نوجوانان و جوانان مسلمان همت گمارند. نه اینکه از مکاتب دیگر پیروی کنند، در حالی که مطابق با شئون اخلاقی و دینی و هدفهای تربیتی و الهی آنها نیست و با شخصیت و فطرتشان در تضاد است.

انسان دارای فطرتی مخصوص به خویش است که او را به سوی سنتی خاص در زندگی، هدایت می‌کند و راهی معین دارد که به‌عایت و مقصدی مشخص منتهی می‌شود و راهی جز آن راه نمی‌تواند در پیش گیرد و این معنای سخن خداوند است که: «فطرة الله التي فطر الناس عليها»^۱ و به واسطه فطرت و خلقتش به دنبال «فطرة الله» است اما، محرومیت، فشارها و اوضاع و احوال دنیایی او را به رنگ خود درآورده و با هر بادی هم جهت می‌شود و اگر گزندى به او برسد روی برمی‌گرداند و دچار کفر و زیانکاری می‌شود، بنابراین باید اصول و قوانینی وجود داشته باشد که تابع احساسات و عواطف فرد نباشند، با تغییر موقعیتهای، تغییر نکنند، با زر و زور و تزویر، موقعیت اجتماعی و اقتصادی و رفع طبقاتی تغییر نیابند و مبنای عمل و راهنمای آنها قرار گیرد تا رفتار و کردارشان منطقی گردد و به مرتبه‌ای رسند که هیچ قدرتی نتواند آنها را متزلزل سازد و نمونه‌ای همچون مسلمانان شعب ابی‌طالب با اعتقادی راسخ گردند

۱. سوره روم: آیه ۳۰.

و از رسیدن به حق و تهاجمات بیگانگان نهراسند و مأیوس نشوند؛ زیرا یکی از عواملی که منجر به فروپاشی انسان می‌شود، شکستن حریم اعتقادی و سست شدن پایه‌های ایمان است که مقاومت را در افراد در برابر تهاجم‌های گوناگون می‌ستاند.

اصول و قوانین قابل پیروی و تبعیت را باید در مکتب اسلام نبوی (ص) جستجو کرد؛ چرا که فلسفه تربیتی رسول خدا (ص) برترین راهنمای عمل است و افراد را به سوی حق هدایت می‌کند.

بنابراین بیهوده نیست که تعلیم و تربیت به جای تقلید کورکورانه از مکاتب فلسفی غرب و شرق که هماهنگ با فطرت خداجو و فرهنگ دینی آنها نیست، باید به مکتب تربیتی اسلام و اسوه نیکوی الهی توجه بیشتری نشان دهد و افراد را وادارد تا از روی آگاهی و ایمان و مصمم برای تحقق هدفهای تربیتی خویش بکوشند و خود را در مقابل حال و آینده کاملاً مسئول بدانند.^۱ لذا، راه نجات، برخاسته از ملاک‌هایی روشن و گام در جای پای نمونه‌ای کامل، و حسنه نهادن است و تمسک جستن درست به کتاب خدا و سیره جامع و پیامبر راهگشاست.

آغاز پیدایش فتنه‌ها، پیروی از هوسهای آلوده و احکام و قوانین مجعول و اختراعی است احکامی که با کتاب خدا مخالفت دارد و جمعی بر خلاف آیین حق، به حمایت از آن برمی‌خیزند و اگر باطل از حق کاملاً جدا می‌گردید، بر آنان که جویای حقیقتند پوشیده نمی‌ماند و چنانچه حق از باطل خالص می‌شد، ربان معاندان از آن قطع می‌گردید، ولی قسمتی از حق و قسمتی از باطل را می‌گیرند و به هم می‌آمیزند، اینجاست که شیطان بر دوستان خود چیره می‌شود و تنها آنان که مورد رحمت خدا بوده‌اند، نجات می‌یابند.

در جامعه کنونی که صحنه عمل است حق و باطل در هم آمیخته و فضای شبهه، انسان را احاطه کرده باید به معیارهای حق تمسک جست و چنگ زد و از میدان عمل سرافراز بیرون آمد و آیه شریفه «یا ایها الذین امنوا اطیعوا الله و اطیعوا الرسول»^۲

۱. دلشاد تهرانی، ۱۳۸۵ و شعاری‌نژاد، ۱۳۸۳.

۲. سوره نساء: آیه ۵۹.

مصدق می‌یابد و راهنمای عمل قرار می‌گیرد که باید از خدا و رسول امر اطاعت و پیروی کرد.

با شناسایی فلسفه تربیتی پیامبر اکرم(ص) در زمینه مباحث هستی‌شناسی و انسان‌شناسی که در برگیرنده مسائلی همچون: جهان، دنیا و آخرت، آغاز و سرنوشت انسان، اراده و اختیار وی، روح ابدیت و بقای آنها و حقیقت و مواردی نظیر اینها می‌توان به مبدأ و منشأ هستی که در نهایت خدا و خداشناسی است دست یافت و با استفاده از این شناخت، استعدادهای فطری افراد انسانی را در جهتی الهی شکوفا ساخت و به فعلیت رساند و محیط و زمینه مساعد را برای انسان از قبل از تولد تا رسیدن به کمال فراهم نمود؛ چرا که این استعدادها در جهت الهی است که به شکوفایی می‌رسند البته باید متذکر شد که محمد رسول خدا(ص) که آورنده آخرین دین الهی است خود، تربیت یافته مکتب وحی بوده و شناخت فلسفه تربیتی وی، تمام جوامع انسانها را بهتر از هر مکتب و فرد دیگری در جهت هستی‌شناسی و انسان‌شناسی یاری خواهد کرد و آنها را در جهت شناخت این مسائل که مطابق با فطرت الهی می‌باشد رهنمون می‌گردد.^۱

با دقت و شناخت فلسفه تربیتی رسول اکرم(ص) در زمینه مباحث شناخت‌شناسی و پی بردن به ارزش شناخت و معرفت می‌توان به راههای حصول معرفت، ابزار معرفت و منابع و محتوای معرفت دست یافت و از این راه به شناخت خود، جامعه، هستی و مهمتر از آن شناخت وجود حضرت حق رسید و با تربیت خود و دیگر افراد جامعه به وظایف و مسئولیت‌های خویش، جامعه و جهان عملکرد و به پرستش خداوند سبحان پرداخت.

شناخت فلسفه تربیتی رسول اعظم محمد مصطفی(ص) در زمینه مسائل ارزشی (خیر و شر...) دست‌اندرکاران تربیت و افراد انسانی را یاری می‌رساند تا مسائل مربوطه به هدایت و راهنمایی افراد که مرتبط با سعادت دنیا و آخرتشان می‌باشد را شناسایی نمایند و شناسایی مسائل اخلاقی بر اساس سنت و فلسفه رسول اکرم(ص) و هماهنگ

۱. علوی، ۱۳۸۶ و ابراهیم‌زاده، ۱۳۸۵.

با خواسته‌ها، نیازها و تمایلاتی که مطابق با فطرت انسانی است به افراد کمک می‌کند تا با آگاهی و بینشی جامع نسبت به ارزش‌ها و عمل به آنها دارای ایمان و اعتقادی محکم و استوار گردند و در پرتو ایمان به ارزش‌های مطابق با فطرت به تهذیب و تزکیه خویش بپردازند و در پناه این تزکیه و ایمان به کمال والای انسانی برسند، زیرا انسان کمال طلب است و مسائلی را که مطابق با فطرتش باشد با میل می‌پذیرد و این میل و رغبت او را به سرمنزل مقصود که همانا قرب رضوان الهی است رهنمون می‌شود.^۱ بنابراین با شناخت، نسبت به فلسفه تربیتی نبی خدا(ص) زمینه و محیط مساعد جهت رشد و تعالی افراد و تسهیل‌سازی جریان تربیت فراهم می‌گردد و افراد آن‌گونه که شایسته است تربیت می‌شوند و به اهداف نهایی تعلیم و تربیت اسلامی دست می‌یابند.

مجموعه حاضر در سه فصل بر اساس مباحث فلسفه تربیت تنظیم شده و در پایان هر فصل دلالت‌های تربیتی آن فصل آمده که امید است مورد توجه و استفاده علاقمندان به چنین مباحثی قرار گیرد.

در پایان، احساس وظیفه می‌کنم از آقایان دکتر حمیدرضا علوی و دکتر عباسعلی رستمی نسب که در تدوین و نگارش این مجموعه مرا یاری نمودند اظهار تشکر و قدردانی نمایم.

